

SİMİLASYON DÜNYASINDA DİN

Ahmet DAĞ, 7 Eylül 2020

<https://www.islamvemedya.com/simulasyon-dunyasinda-din/837/>

Dünyanın çeşitli yerlerinde farklı inanç mensupları dijitalleşmeyi, dini pratikler için bir araç olarak kullanmaya devam ediyor. Bunlardan biri de avatarlarla hac yapma. Bunun gibi örnekler ibadetlerin bile dijital dönüşüme uğrayacağı ihtimalini düşündürüyor.

Diğer yandan çipler, yapay zekaya teknolojisi ve avatarlar, teknolojik ilerlemenin ötesine geçerek insan hayatının en önemli parçasından birine, yani dini hayata da tesir etmeye başlıyor. Bütün bunların temelinde ise “Transhümanizm İdeolojisi” yatıyor.

Günümüzdeki gelişmeler ışığında, Doç. Dr. Ahmet Dağ ile bu meseleleri konuştuk. Ahmet Dağ’ın “Transhümanizm: İnsanın ve Dünyanın Dönüşümü” ismiyle kapsamlı bir çalışması bulunuyor.

İslamvemedya.com: Hocam, dilerseniz, gündemde olan bir konuyla başlayalım. Bildiğiniz gibi Elon Musk, beyne takılan çipler sayesinde insan sağlığına yararlı teknolojik bir çalışmayı duyurdu. Diğer taraftan yazılı basında görülen bir habere göre, Peter Scot Morgan isiminde bir İngiliz doktor, yapay zekâ teknolojisi ile bedenini robotlaştırdığını ve öldükten sonra bile avatarının yaşayacağını söyledi. Ne dersiniz, bizi nasıl bir “gelecek tasarımı” bekliyor?

Ahmet Dağ: Elon Musk ve Peter Scot’ın iddiaları tıbbi ve bilimsel iddialar içermekten daha çok İnsan-Tanrı-Doğa dengesini değiştirmeye yönelik iddialar ve çalışmalar... Aslında bu tür iddialar ne Elon Musk’ın ne de Peter Scot’ın iddiaları değil. Batı düşüncesinin “ilerlemeci” çizgisinde meydana gelen oluşumlar. 17. yüzyıldan yani modernliğin başlatıcısı olarak görülen Descartes’ten beri mekanik ve ilerlemeci çizgide felsefe-bilim gerçekleştirilmeye çalışılmaktadır. Yani yaklaşık beş asırdır devam eden sistematik, sofistik ve doktriner bir süreç var. Bu süreçte bazı olumsuz süreçler ve kırılmalar yaşansa da yapı taşları dikkatle döşenen, sofistik bir biçimde Batı eksenli bir ilerleme hattı hâlâ devam ettirilmektedir.

Batı düşüncesi, İnsan-Tanrı-Doğa üçlemesinde birini diğerini öne çıkarma mücadelesi sergilemiştir. Şimdiki süreçte bu dengede; birinin lehinde değiştirilmesi değil üçü de iptal edilmeye çalışılmaktadır. Makine-zekânın egemen olduğu yani hastalığı yenmiş ve bilgisayara bağlanmış, çiplenmiş veya ölümsüzleşmiş avatarlaşmış insan modellerinin olduğu hayatta İnsanın da Tanrı’nın da Doğanın da iptal olma olasılığı yükselmiştir. Nitekim insanlar, teknolojiye daha

bağımlı hale geldikçe yakın gelecekte insan için teknolojik canavarlaşma da /*dehumanization* olabilir.

“Transhümanist ideoloji, tekno-bilimcilerin dinî veya ekolojist çalışmalarına kaynaklık etmektedir”

İslamvemedya.com: Peki, bu ve bunun gibi uygulamalar, yalnızca teknolojik bir mesele mi? Yoksa ardında transhümanizm gibi bir olgu mu var?

Ahmet Dağ: Mantık temelli felsefî ve kültürel bir hareket olan transhümanizm, temel olarak bilim ve teknolojiyle insanın durumunu geliştirme imkânı ve arzusunu onaylar. Transhümanist ideoloji, bazı tekno-bilimcilerin dinî veya ekolojist çalışmalarına kaynaklık etmektedir. Transhümanistler, hayatı teşvik eden ilkeler ve değerler kılavuzluğunda bilim ve teknolojiyle mevcut insan formunun ve sınırların ötesinde akıllı hayat evriminin hızlandırılması ve devamını araştırır. Bu maksatları gerçekleştirmede hastalığın ortadan kaldırılışı, ömrün uzatılması veya bilincin makinede yaşatılması gibi çabalar ve çalışmalar önem arz etmektedir.

“Bedenin, mekanik uzuvlardan yapılması tasarlanıyor”

Gerçekçi konuşulduğunda çok uzak olmayan bir gelecekte insan bedenini; genetik mühendislikle makineler, imgeler ve biyolojik olmayan veya mekanik uzuvlardan yapılması tasarlanmaktadır. Gelecekçi bir perspektife yakın olan transhümanizmde Tanrı veya tanrıların rolü yoktur. Zaten “kusurlu” yaratımın nedeni olan Tanrı’ya ihtiyaç olmayacağı gibi bio-organizmadan siber-organizmaya dönüşmüş olana insanın neliği ve siber-human’a dönüşmüş olan insanın yaşadığı mekânın dönüşmesiyle doğanın neliği ve varlığının geleceği birçok tartışmayı içerecektir. Batı düşüncesi ve transhümanizm-posthümanizm bağlamında yaptığım okumalar bir felsefi olarak sürece mesafeli olmam ve eleştirel yaklaşmam gerektiği neticesini doğuruyor.

Human 2.0

Transhümanizme göre insanlık gelecekte teknoloji tarafından kökten değiştirilecektir. Yaşlanmanın kaçınılmazlığı, insan ve yapay zekalar üzerindeki sınırlandırmalar, gönülsüz acı çekme ve dünya gezegeninde sınırlandırılmamız gibi kaçınılmaz parametreleri içeren yeniden tasarlanan insanın durumunu önceden görebiliriz. NBIC yani nörobilim, biyoteknoloji, bilimsel ve bilişsel teknolojik çalışmalarla insanın yetenek ve kapasitelerini artırılacağına inanılır. Teknolojiyle “insanlık” sürecinden insanüstü zekâyâ sahip versiyonumuzun halefi olan “Human 2.0”’a yükseltilebileceği düşünülür. Bu tür yaklaşımlar hem mevcut insanın konumunu olumsuzlama hem de yaratının konumuna ve yaratışına dair eleştiri ve “beğenmemeyi” içeren

yaklaşımlardır. Haliyle transhümanizm yapısı itibariyle hem anti-antropolojik hem de anti-teolojik bir harekettir.

Transhümanizmin, kozmosta/evren düzeninde üç önemli denge olan İnsan-Tanrı-Doğa arasındaki bağları koparacak bir yapı ve karakter taşıyan ideolojik ve entelektüel bir hareket olduğu için tedirgin edici unsurlar taşıdığını düşünüyorum. Fakat tamamlanmamış bir süreç olduğu için bir felsefeci olarak kesin ifadeler kullanmayı çok tercih etmiyorum. Çünkü Hegel'in ifadesiyle "Minerva'nın Baykuşu alacakaranlıkta uçar." Sadece bir felsefeci meseleye mesafeli ve eleştirel yaklaşmanın doğru olduğunu düşünüyorum.

"Dijitalleşme, imanın oluşumunu nasıl etkiliyor?"

İslamvemedya.com: Peki, teknolojik gelişmelerin, dijital uzantıların ve yapay zekâ uygulamalarının, dini alanda karşılığı olacak mı? Dini hayat nasıl şekillenebilir?

Ahmet Dağ: İnsanlar, yapay zekâ uygulamalarının ve dijital hizmetlerin en büyük tüketicileri haline geldiler. Din-dijitallik bağlamı dinin online yaşanırılığını yani dijital din kavramını ortaya çıkarmıştır. Dijital teknolojiler; dinî otorite biçimlerini, genellikle hiyerarşik iletişim biçimlerine gömülü olan geleneksel inanç doktrinlerinin etki alanlarını bozar ve değiştirir. İnternet veya popüler medya türlerinde dinin tebliği, dinî sembol ve görüntülerin dijital bağlamlarda yönetilmesi, yorumlanması ve paylaşılması imkânı olduğu gibi dinin orijinal bağlarının gevşeme ihtimali de vardır. Din ve dünya görüşünü değiştiren internet yani dijitalleşme, insanların imanlarının oluşumunda en önemli yollardan biri olacak gibi görünüyor.

"İnsanlar, huşuyu ibadette değil sibernetik uygulamalarda arıyor"

İnsanlar, huşuyu artık dinî ritüellerde değil dijital uzantılarda ve sibernetik uygulamalarda arıyorlar. Bunaldığında namaz kılmak veya tezekkür ve tefekkürde bulunmuyorlar. Canları her sıkıldığında elinin altında el ve göz atacağı akıllı telefon ve tabletleri var. Dijital uzantılarda sanal gerçeklik ortamı yaşanırken sibernetik veya yapay zekâ uygulamalarında veriler ve artırılmış gerçeklik dünyasında insanlar varlık olarak hayat sürdürmektedirler. Dijital toplumda dinî veya geleneksel bir yaşamın var olması ve varlık sürdürmesi imkân dahilinde olması mümkün değil gibi görünüyor. Böyle bir şey olsa dahi yaşanan dindarlık, kitabî veya emrolunan doğrultuda bir dindarlık olmayacaktır.

"Virdlerini sanal ortamda veri olarak bulunduran dindar bireyin mahremiyetinden bahsedemeyiz"

Harari'nin de ifade ettiği gibi internetin yükselişi veya sanal gerçeklik; günlük hayatın,

ekonominin ve güvenliğin bir parçası haline gelmiş buna bağlı olarak egemenlik, sınırlar, mahremiyet, güvenlik durumu da değişmiştir. Hususiyetle mahremiyetin iptal olduğu dijital dünyada dindar olarak yaşamak çok zor bir şey. Alışverişini, dostluk ilişkilerini, mukabelelerini, dinî sohbetlerini ve virdlerini sanal ortamda veri olarak bulunduran dindar bireyin mahremiyetinden de bahsedemeyiz. Mahremiyeti korunamayan dindarın dindarlığı hem sanallaşma hem de pragmatikleşme sürecine girecek; ortada din de ve dindar da bulunmayacak her ikisi de buharlaşacak.

Yapay zekâ uygulamaları asli itibariyle makinenin düşünmesi bağlamında insana hem paralel hem de alternatif ikincil bir varlık türü olduğu gibi eksik olduğu düşünülen insanın tamamlama arzusu ve “yaratımı” içerdiği için yaratıcıya ortaklık etme tutumu barındıran Prometeci bir tutumdur. Hatta yapay zekâ uygulamaları bağlamında Tanrı inşa etme çabası da vardır. Nitekim Google’un eski mühendisi Anthony Levandowski, Wired Dergisi’ne verdiği mülakatta toplumun daha iyiliğine yol açacak yapay zekaya dayalı tanrı varlığı inşa etmek istediğini ve bu yönde çalışmalar yaptığını açıklamıştır.

“Simülasyon Dünyasında Din” nasıl bir görünüm sergileyecek?

İslamvemedya.com: Bu bağlamda “Simülasyon Dünyasında Din” nasıl bir görünüm sergileyecek, sizce?

Ahmet Dağ: 1970’li yıllar Baudrillard’ın da ifade ettiği gibi “sanallaşma” sürecini doğurmuştur. Sanal alem; sadece sosyal medya iletişim alanı değil, online din ve dinî eylemlerin gerçekleştiği alanlardır dolayısıyla aynı zamanda dinî bir platformdur. Brasher’ın ifade ettiği gibi online din, büyüklüğü her ay katlanarak artan bir grup olan siber topluluğun büyük bir kısmı için ortaya çıkan manevi bir uygulama haline gelmektedir. Siber alemde papazlar ve rahipler, hahamlar ve imamlar geleneklerinin tarihi mesajlarını sanal coğrafyaya ve dijital kutsal zamana çevirmek veya yorumlamak için gayret sarf etme çabası içine girmişlerdir. Nitekim L. Dawson, sanal dini; fiziksel ortamda varlık göstermeyip sadece internet ortamında varlık gösteren dini grup ve organizasyonları ifade etmek için kullanır.

Siber âlemde din

Gerçek dünya ve sanal din ikileminde online dinin, dinî deneyimlerini ve karakterini değiştirip değiştirmediği tartışılması gereken bir durumdur. Dinî topluluklar siber-sanal alemde farklı bir tavır ve kimliğe sahip olarak yeni teknolojinin ruhuna uygun hayat tarzı inşa etmektedir. Dinî topluluklar, dijital dünyada kendilerini farklı bir biçimde yeniden inşa etmektedirler. Siber

âlemde dinin hem popülerleşmesi hem de şiddete kayması riski vardır. Marjinal dinî ritüellere ve liderlere sahip popüler dinî gruplar ile şiddeti bir yöntem olarak gören dinî gruplar bu âlemde varlığını hem duyurup hem de güçlendirebilirler. Nitekim İslami değerleri referans aldığı iddia eden El Kaide ve İŞİD ve Hıristiyanlık değerlerini referans aldığı iddia eden “Tanrı’nın Direniş Ordusu” ve “İsa’nın Çocukları” adlı terör örgütleri, varlıklarını dijital medya üzerinden duyurmuşlardır.

Mescidin yerini monitör alırsa...

Heterodoks dinlerin sayılarının artması muhtemel olduğu gibi geleneksel dinler de sorunlar yaşayabilir. Mesela mescidin yerini monitör, duaya açılan el yerine klavye, eposta veya whatsapp grubundan mukabeleler veya youtube vasıtasıyla dinlenen vaazlar sanal söylem ve görseller etkili ve yaygın olabilir. Bu tür bir içeriğe sahip din, üçüncü binyılın maneviyat türü yani online din inşa edilmektedir. Sanal veya online alemin din adamları ve muhatapları farklı bir bağlılık içeriğine sahip cemaat yapıları meydana getirmektedir.

Dijital alem, kötülüğün kendisini iyilikten daha muteber hale getirildiği bir alem tipidir. Din-sanal-medya etkileşimi hem dinî kimlikleri aşındırdığı gibi hem de din sahiciliğini yitirme ve sanallaşma riskini yaşamaktadır. Evanjelizm örneğinde olduğu gibi popülerleşemeyen din sanal veya dijital dünyada manevî veya dinî anlam arayanlar için anlamsızlaşıyor. Aynı durumla yani anlamın buharlaşması riskiyle İslam’ın da karşılaşma ihtimali görmezden gelinemez. Çünkü pragmatik/işlevsel ve bireysel din formları, geleneksel dinlerin ötelenmesine yol açar. Dijital veya sanal alem, bu vasatı sağlayan dinamiklere sahip bir vasattır. Bu bağlamda medya, din ve kültürel çalışmaları yani medyalaşma ile toplumun, dinin ve anlamın medyalaşması (bir anlamda buharlaşması) medya-din arasında ilişkinin anlaşılması için dijital din alanına ve uzmanlarına ihtiyaç vardır.

Hac ibadeti, Avatar ile yapılır mı?

İslamvemedya.com: Son olarak şunu sormak istiyoruz: Bazı dini pratikleri mekândan bağımsız düşünmek mümkün değil. Hac gibi örneğin. Ancak eğitim amaçlı da olsa, avatarlarla hac yapma gibi internette kimi uygulamalar bulunuyor. Bu kullanımlar, amacından farklı bir yere evrilebilir mi? Yani, avatarlarla hac yapma gibi bir uygulama ilerde karşımıza çıkabilir mi?

Ahmet Dağ: Böyle bir durum veya alternatif olması muhtemel durumdur. Bence böylesi bir olası durum için “o kadar da değil” tepkisinin çok anlamı yok. Bu, imkân dahilinde bir durum. Tabii ki bu durum, dinin buharlaşması durumu. Mekke’de evleri Kâbe’yi gören veya evleri

yakın olan sahabenin ve sonraki nesillerin evlerinden namaza katılmak hiç aklına gelmemiştir. Gelse de bu durumu tuhaf olarak gördüğü için tenezzül etmemişlerdir. Oysa şimdilerde Zemzem Tower'daki Kâbe manzaralı odasından namaza dahil olmayı normal olarak görüyor. Gerek son yıllarda Hacı sayısının artması ve Suudi makamların katı kota kuralları gerekse bitmeyecek dijitalleşmeyi ve insansızlaşmayı doğuracak olan Covid-19 gibi salgın denemeleri bu usulü gündeme getirebilir.

Böyle bir durumun gerçekleşmesinin üç şeyle ilişkili olduğunu düşünüyorum. Bunlar din adamlarının, kurumların veya cemaatlerin bu süreci olumsuz tutumu, pazarlayıcıların pazarlama veya ikna etme kabiliyeti ve çabaları ve dindar muhatapların bu sürece kitlesel katılımı ve onayı. Bu üçlü; bir araya geldiğinde böyle bir şeyin olmaması mümkün değil gibi görünüyor. Nitekim 1990'larda dinî geleneklerin çoğu, çeşitli kullanıcılar ve kurumsal pratiklerle online'a geçti. Budistler getirdikleri *sangha* ve *dharma* gibi geleneksel dini pratiklerle ve Dalai Lama'nın New York'taki manastırı bu tür pratikler için ritüeli uygulayacağı siber-alem oluşturmuştur. İnternet dini ritüel için kutsal bir mekân olarak hizmet vermeye başlamıştır. Hac için Sana Jerusalem (www.virtualjerusalem) gibi hacı siteleri ortaya çıkmıştır.

Holografik din adamı...

Siber veya artırılmış gerçeklik teknolojisi, bu zemini sağlayıcı gerçekliğe yakın holografler üretecek yüksek teknoloji düzeyindedir. Belki kurgusal gelecek ama dine dair yorgunluk yaşayan ibadethaneye gitme üşengeçliği yaşayan dindarlar, namazlarını gerçeğe yakın holografik ev imamının arkasında kılmayı tercih edebilir. Biraz mizah olsun diye söyleyeyim kıraat ve tecvid'i daha iyi olan holografik imamlar daha tercih edilebilir bir insan-dindar tercihiyle karşılaşılabılır. Ama hususiyetle şu anki dünya Müslümanlarının bu kadar pespaye bir anlam buharlaşması yaşadığını düşünmüyorum. Yukarıda söylediğim gibi bazı unsurların bir araya gelme durumunda bu tür anlam kayıplarına yol açacak online dinî uygulama tecrübeleri gerçekliği yaşanabilir.

İslamvemedya.com: Ahmet hocam, teşekkür ederiz.

Ahmet Dağ: Ben de teşekkür ederim.